

Religieuze
interieurs
in Nederland

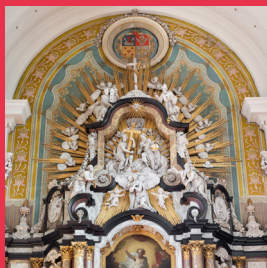
Waardevol
erfgoed

Waterstaats kerken

Inhoud

Waterstaatskerken	3
Overzichtskaart belangrijke interieurs waterstaatskerken	11
Vijf uitzonderlijke voorbeelden	
— Amsterdam	12
— Nieuw-Beerta	15
— Dordrecht	18
— Veenhuizen	21
— Haarlem	24
Noten	27
Colofon	28

Religieuze interieurs

Nederland kent talloze kerken, kloosters en kapellen. Ze behoren tot ons belangrijkste cultuurbezit. Het gaat daarbij niet alleen om de buitenkant van deze gebouwen maar zeker ook om alles wat zich daarbinnen bevindt. Ze werden gebouwd voor ziel en zaligheid en voorzien van uitzonderlijke interieurs als omlijsting van de eredienst.

De variëteit aan religieuze interieurs in ons land is groot en de vormgeving verschilt van eenvoudig en sober tot uitbundig en indrukwekkend. Om deze schoonheid onder de aandacht te brengen presenteerden Museum Catharijneconvent en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in 2016 het veelgeprezen boek *Kerkinterieurs in Nederland*.

Nu het kerkbezoek blijft afnemen en het aantal religieuzen sterk vermindert moeten veel kerken en kloosters noodgedwongen de deuren sluiten. Daarom willen Museum Catharijneconvent en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed nogmaals de aandacht vestigen op de binnenkant van de gebouwen. In deze nieuwe reeks publicaties komen onbekende, letterlijk en figuurlijk wat minder toegankelijke interieurs naar voren. Het gaat om bijzondere voorbeelden in een bepaalde bouwstijl, uit een specifieke periode of behorend bij een bepaald type gebouw. De onderzoeken geven inzicht in en een overzicht van de achtergronden en waarden van de diverse religieuze interieurs. Dit deel gaat over interieurs van waterstaatskerken.

Het integrale overzicht dat zo ontstaat, helpt eigenaars, overheden en erfgoedprofessionals om samen de juiste keuzes over behoud voor de toekomst te maken.

Marieke van Schijndel – directeur Museum Catharijneconvent

Susan Lammers – algemeen directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

De Antonius van Paduakerk in Breda, kathedraal van het gelijknamige bisdom, is met zijn pilaren, kapitelen, tongewelf en kroonlijsten een beeldmerk van een waterstaatskerk.

Auteur – Joost van Hest

Waterstaatskerken

Een term die regelmatig valt als het gaat over negentiende-eeuwse kerkgebouwen is die van waterstaatskerk. Maar wat is dat, hoe ziet zo'n kerk eruit en wat heeft een kerk met waterstaat te maken? Bij waterstaatskerken denkt men aan neoclassicistische gebouwen met symmetrische, strak gelede kerkgevels. De meest imposante voorbeelden hebben een tempelfront met zuilen en een driehoekige of gebogen gevelbekroning. Maar dan wel met een toegevoegd koepeltorentje. Binnen vallen zuilen, rondbogen, tongewelven en plafonds met vakkenverdeling (cassetten) op.¹

Na de Bataafse en Franse tijd (1795-1813) kwam ons koninkrijk tot stand. Op godsdienstig gebied borduurde het voort op de gelijkstelling van godsdienst die op 15 augustus 1796 door de Nationale Vergadering was afgekondigd. Daardoor kwam een einde aan de bevoorrechte positie van de calvinistische protestanten, en konden de katholieken hun geloof weer openlijk belijden. Zo was de individuele godsdienstvrijheid gewaarborgd, maar de vrijheid om zich te organiseren bleef afhankelijk van het staatshoofd als wetgever. Dat leidde in 1806 tot de instelling van een Ministerie van Eredienst. Na de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden vond in 1815 een splitsing plaats tussen de Ministeries van Rooms-Katholieke en Hervormde Eredienst. Deze waren onder meer belast met de ambtelijke en financiële ondersteuning van de bouw van waterstaatskerken.

Deze bijdrage over de interieurensembles van zulke kerken gaat in op de volgende vragen: wat is een waterstaatskerk, is er een waterstaatsstijl, is er verschil tussen katholieke en protestantse kerken en wat zijn de karakteristieken van de interieurensembles?

Wat is een waterstaatskerk?

Vaak wordt gesteld dat alle kerken die in Nederland tussen 1824 en 1868 zijn gebouwd, waterstaatskerken zijn. Toen gold namelijk een Koninklijk Besluit van koning Willem I: het ontwerp van een nieuwe kerk moest indien nodig worden gemaakt met medewerking van of door een ingenieur van het Ministerie van Waterstaat. Want ‘... onder de gewone bouwmeesters zijn er vele welke niet berekend zijn om ontwerpen voor den bouw van kerken te vervaardigen en de werkbazen welke de kerkbesturen dikwerf raadplegen zijn derhalve voor dien taak nog veel minder geschikt’, aldus de bewindslieden van de Ministeries van Eredienst.²

Zoals gezegd kwam in de late achttiende eeuw een einde aan de eeuwenlange achtergestelde positie van de katholieken. Tijdens de Reformatie in de zestiende eeuw waren zij gedwongen hun kerkgebouwen over te dragen aan de protestanten. Sindsdien beleden de katholieken hun geloof in schuil- en schuurkerken, die vaak niet of beperkt herkenbaar waren als kerk. Op het platteland en in dorpen waren het schuren met een rieten kap. In de steden gingen deze kerken schuil achter de omringende bebouwing. Een goed voorbeeld is ‘Ons’ Lieve Heer op Solder’ in Amsterdam, tegenwoordig een toeristische hotspot. Verscholen in de oude binnenstad geeft deze zeventiende-eeuwse schuilkerk nog steeds een indruk van de manier waarop de katholieken zich veel moeite getroostten om hun geloof te belijden.

‘Het Ministerie van Eredienst was belast met de ambtelijke en financiële ondersteuning van de bouw van waterstaatskerken’

Na de gelijkstelling konden de katholieken hun schuilkerken verlaten en nieuwe kerken bouwen. Door een toename van de bevolking gingen ook de hervormden – en in mindere mate de doopsgezinden – grote nieuwe kerken bouwen. Het leidde vanaf pakweg 1825 tot een hausse aan kerkbouw. Twijfel over de kwaliteit van de bouwmeesters was niet de enige reden voor overheidsbemoeyenis. De overheid verleende namelijk bouwsubsidies. Een goede controle van de plannen

was belangrijk om de hoogte van de subsidies te berekenen. De ingenieurs van het Ministerie van Waterstaat en de ambtenaren van Eredienst vulden elkaar daarbij aan. Vandaar het eerder genoemde Koninklijk Besluit van 1824. Dat regelde de subsidies, de bouwkundige check en het toezicht op de timmerlieden en bouwkundigen die de gebouwen ontwierpen. Het is echter een misverstand dat alle nieuw te bouwen kerken door het Ministerie van Waterstaat werden beoordeeld. Uit bronnenonderzoek blijkt dat bemoeienis van dit ministerie niet altijd nodig was.³ Formeel gaat het alleen om een waterstaatskerk als een waterstaatsingenieur zich met het werk heeft bemoeid. Dat neemt niet weg dat gewoonlijk alle neoclassicistische kerken uit de negentiende eeuw als waterstaatskerk worden aangeduid. Een misverstand dus.

Waterstaatsingenieurs werden vrij gelaten in hun stijlkeus. Toch zijn veel waterstaatskerken in neoclassicistische stijl uitgevoerd. Zuilen met kapitelen domineren de interieurs, zoals dat van de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam.

De neoclassicistische stijl met rondbogen, zuilen, een timpaan en kroonlijsten is goed zichtbaar in de gevel van de voormalige doopsgezinde vermaning in Akkrum.

Neoclassicisme en waterstaat

Is er sprake van een waterstaatsstijl? Die zou dan identiek zijn aan het neoclassicisme en zelfs dwingend door de ingenieurs zijn opgelegd. Met neoclassicisme wordt de stijl bedoeld die is ontleend aan de klassieke oudheid en die wordt gedomineerd door zuilen, kroonlijsten en rondbogen. In tegenstelling tot voorgaande classicistische stijlen ging deze stijl op een vernieuwende manier om met aan de oudheid ontleende motieven. Details die karakteristiek waren voor eerdere klassieke stijlen, zoals de Lodewijk xvi-stijl of het empire – met strikmotieven, guirlandes of Egyptische details – werden niet meer toegepast. Tot halverwege de negentiende eeuw was het neoclassicisme gangbaar voor openbare gebouwen. Dat men de destijds heersende bouwstijl ook toepaste op kerken lag dan natuurlijk wel voor de hand. Veel waterstaatskerken zijn in neoclassicistische stijl uitgevoerd, maar het was aan de lokale aannemers of bouwmeesters om een keuze te maken. Er werd geen stijl opgelegd, laat staan dat er sprake zou zijn van een waterstaatsstijl.

Tekenend daarvoor is dat er ook waterstaatskerken zijn die zijn uitgevoerd in de op de middeleeuwen geïnspireerde neogotische bouwstijl, al komt dat maar incidenteel voor. Een voorbeeld is de H. Dionysiuskerk uit 1839 in de Tilburgse wijk Goirke.⁴ Net als andere waterstaatskerken kwam die met intensieve overheidsbemoeienis tot stand. De neogotische architectuur van deze kerk vormt een uitzondering op de regel. De inrichting is juist weer wel karakteristiek voor de gangbare katholieke waterstaatskerken. Zij bestond namelijk uit neobarokke altaren, communiebanken en preek- en biechtstoelen.

De barokke theaters van de katholieken

Aan de buitenzijde verschillen de katholieke en protestantse waterstaatskerken niet al te zeer van elkaar. Het klassieke idioom zet in beide gevallen de toon. Bij een voorgevel met heiligenbeelden is natuurlijk duidelijk dat sprake is van een katholieke kerk; bij protestantse genootschappen spelen heiligen immers geen rol. De verschillen zijn vooral binnen te zien. Dan is meteen duidelijk met welke variant we van doen hebben.

Representatief voor de rooms-katholieke waterstaatskerken is het langgerekte schip met een neobarok interieur. Neobarok wil zeggen dat er wordt voortgeborduurd op de barokke stijlvormen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Katholieke waterstaatskerken zijn net theaters met barokke rekwisieten en coulissen. De neobarokke aankleding contrasteert met de beheerste neoclassicistische vormen van de architectuur. In het koor rijst het hoogaltaar hoog op. Terzijde bevinden zich fraai gelede sacristie-ingangen en staan de zijaltaren. Hoge zuilen maken de altaren tot een portiek, met daarin een beeldengroep of schilderij. Bovenin staat vaak nog een beeldengroep, met engelen en vergulde stralenbundels. Nog imposanter zijn de preekstoelen met hun door draperieën omlijste klankborden en onder de kuip een beeldengroep die als een *tableau vivant* scènes uit het leven van Christus of een heilige verbeeldt.

‘Er werd geen stijl opgelegd, laat staan dat er sprake zou zijn van een waterstaatsstijl’

In het kerkship wordt de neobarokke inrichting voortgezet langs de wanden waar rijkversierde biechtstoelen staan. Boete- en biechtheiligen als Petrus, Maria-Magdalena of Johannes Nepomucenus flankeren er de deuren. Boven het toegangsportaal van de kerk bevindt zich een door zuilen gedragen orgeltribune met een orgel in een neobarokke kast. Hier is het een beeld van koning David of Cecilia dat de aandacht trekt, omgeven door engeltjes die hun mollige armpjes in alle richtingen bewegen.

Tot omstreeks 1850, als de neogotiek belangrijker wordt, is dit voor katholieken het vertrouwde kerkinterieur. Zulke ensembles getuigen van een inhaalslag na de schuilkerkenperiode. Ze boden de gelegenheid om te voelen wat in katholieke landen als België al eeuwen heel gewoon was: de triomfantelijke geest van de Contrareformatie, zoals verbeeld door barokkunstenaars als Peter Paul Rubens. Ook de schuilkerken waren barok ingericht, maar een stuk bescheidener. De grotere waterstaatskerken boden de gelegenheid om nu eindelijk eens ‘flink uit

Rooms-katholieke waterstaatskerken hebben vaak een uitbundig altaar met zuilen, schilderijen en beelden. Het hoofdaltaar van de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam (detail) heeft beelden van evangelisten en medaillons met apostelen. Ze zijn wit geschilderd zodat het marmeren beelden lijken.

te pakken', net als in België. Indien bruikbaar herplaatste men het meubilair uit de schuilkerk. In hoofdzaak echter kwamen er nieuwe neobarokke stukken van beeldhouwers en houtsnijders uit België. Daar was de katholieke beeldhouwtraditie in de voorgaande eeuwen immers blijven bestaan. In Nederland waren de katholieke opdrachten na de Reformatie weggefallen en was de kerkelijke beeldhouwpraktijk van het toneel verdwenen. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw zouden er weer beeldhouwateliers en andere werkplaatsen voor katholieke kunst komen.

Hoewel de barokke uitbundigheid van het meubilair een contrast vormt met de beheerste neoclassicistische architectuur, werden ook de plafonds, zuilen en kroonlijsten van de katholieke kerkinterieurs in het theaterspel opgenomen. Zo werden de zuilen gemarmerd, met goudgeschilderde kapitelen. Ter versterking van de barokke uitstraling, maar ook om te verhullen dat de zuilen niet van echt marmer waren. Rondom een gemetselde kern zijn ze namelijk gestuct. Echt marmer was te duur. In de Augustinuskerk in Elsloo en de Lambertuskerk in Nistelrode is die gemarmerde afwerking nog te zien. Zulke zuilen zijn blikvangers in het veelal driedelige schip, waarvan de plafonds gewoonlijk uit tongewelven of vlakke plafonds met cassetten bestaan. Die kregen een veelkleurige afwerking, met gouden biezen en allerlei patronen.

Ook de altaren waren van hout. Een uitzondering is het marmeren altaar uit omstreeks 1700 in de waterstaatskerk van 't Heike in Tilburg, afkomstig uit een opgeheven Antwerpse kerk.⁵ De aanschaf was een buitenkansje, want zoveel barokke marmeren altaren waren er niet beschikbaar. Gewoonlijk hebben de waterstaatskerken houten altaren die door hun gemarmerde afwerking aan echte Vlaams-barokke altaren doen denken. De vele houten heiligenbeelden werden daarentegen juist witgeschilderd. Die zien eruit als de witmarmeren beelden van de Vlaamse barok. De glas-in-loodramen kregen blank glas, vaak verlevendigd met sierranden en heiligenfiguren. Daardoor hebben de katholieke waterstaatskerken in tegenstelling tot hun neogotische opvolgers een licht interieur. Pas later in de negentiende eeuw werden bonte kerkglazen *bon ton*.

Protestantse ingetogenheid

De protestantse versie van de waterstaatskerken kent een grote variëteit qua vorm. Een daarvan is de centraalbouw, op een vierkant, rechthoekig of rond grondplan. Daarin is voortgeborduurd op het kerktype volgens het zeventiende-eeuwse ideaal. De Reformatie legde het accent op de verkondiging van het Woord. In het inrichtingsplan van een kerk kwam de focus dan ook te liggen op de centrale kansel met daaromheen de kerkgemeente. De kerk was aan alle kanten even lang, zodat het niet mogelijk was het interieur op de lengterichting te oriënteren.

Een goed voorbeeld van zo'n centraalbouw is de achthoekige Koepelkerk die stadsbouwmeester Anthony Aytink van Falkenstein (1797-1840) in 1837-1838 in Arnhem voor de hervormden bouwde. Hij ontwierp de kerk naar het voorbeeld van de iets oudere Lutherse Koepelkerk in Amsterdam (1827). In Arnhem wordt de dubbele schil van de koepel gedragen door de buitenmuren en door de ronde zuilenreeks in de kerkzaal. De kansel staat tussen twee zuilen en is voor iedereen in het schip en op de bovengalerijen goed zichtbaar.

Naast de centraalbouw komen evenwel ook protestantse waterstaatskerken met een langgerekt grondplan voor. Het gros daarvan is op het platteland te vinden, terwijl de centraalbouw meer in de steden voorkomt. In beide gevallen is de kansel het belangrijkste interieurelement, geplaatst voor of tegen de wand tegenover de hoofdingang. Hij is gewoonlijk gecombineerd met de dooptuin en de kerkenraadsbanken. De dooptuin is een door een afscheiding omheinde ruimte met daarin de doopvont. Vaak maakt ook het orgel deel uit van dit ensemble. Dat wijst op een ander belangrijk kenmerk van de protestantse liturgie, de samenzang. En uiteraard is er een avondmaalstafel, vlak bij de kansel.

Het spreekt voor zich dat het bankenplan in een protestantse kerk op kansel en predikant is gericht. Dat geldt voor de rechthoekige kerkzalen evenzeer als voor een centraalbouw. Juist in de tijd van de waterstaatskerken verschijnen de amfitheaterachtige bankenplannen. Ze zijn kransvormig of als een halve maan gegroepeerd, met tussenliggende looppaden. Deze opzet was een belangrijke innovatie ten opzichte van de inrichting van de oudere protestantse kerken, waar het bankenplan vaak nog werd bepaald door de aanwezigheid van een terzijde geplaatste

Het interieur van de Terbandsterskerke in het Friese Terband is een goed voorbeeld van een ingetogen protestants waterstaatsinterieur.

kansel of voorname herenbanken van adellijke families. In de kerken van na de Franse tijd – toen stelling werd genomen tegen de heersende klasse – komen de herenbanken niet meer voor.

Ook zal men er geen grote rouwborden of andere funeraire monumenten vinden die zo karakteristiek zijn voor de kerken van vóór 1795. Wat daarentegen wel tot het vaste schema blijft horen zijn de lied- en psalmborden en de borden met daarop de tien geboden of het Onzevader. Al kort na de Reformatie kwamen die voor, toen het katholieke beeldeninterieur werd vervangen door het protestantse Bijbelteksteninterieur.⁶ Verder zijn er borden met de namen van opeenvolgende predikanten.

Nog zo'n karakteristiek: was het protestantse kerkmeubilair voor de negentiende eeuw meestal in eikenhout uitgevoerd, zo is het in de waterstaatskerken veelal van een goedkopere houtsoort. Vaak is naaldhout toegepast. Een in olievert uitgevoerde afwerking met een hout- of nervenstructuur wekt dan de indruk dat het om eikenhout gaat. Het meubilair in de doopsgezinde kerk van Holwerd uit 1851 is daarvan een goed voorbeeld.

Al met al gaat het in de protestantse waterstaatskerken om sobere interieurs. De enige opsmuk is het houtsnijwerk van orgelkasten en kansels, als een accent voor het Woord en de samenhang. De kleurstellingen van het interieur zijn karakteristiek voor de negentiende eeuw, zoals de al vermelde afwerking met houtimitaties. Van de Koepelkerk in Arnhem is bekend dat het interieur in 1926 een lichtgrijze afwerking had, met roze geschilderde zuilen.⁷ Die kleurstelling dateerde mogelijk al uit de bouwtijd en wekte bij de zuilen de illusie van zandsteen.

Wat er resteert

Op 24 oktober 1868 werd het Koninklijk Besluit waarin was bepaald dat de overheid toezag op de bouw van kerken, ingetrokken. De veranderende verhoudingen tussen overheid en kerk lagen daaraan ten grondslag. Reeds bij de grondwetswijziging van 1848 was de scheiding van kerk en staat geregeld, waardoor de overheidsbemoediging met de kerkgenootschappen verminderde.

Halverwege de negentiende eeuw kreeg bij katholieke kerken de neogotiek de overhand en raakten waterstaatskerken met hun neobarokke interieurs in het verdomhoekje. Sinds 1853 waren er in Nederland weer bisschoppen en namen de katholieken een steeds zelfbewustere houding aan. Voor hen werd de neogotiek ‘de ware katholieke bouwstijl’. Die stoelt immers op de gotiek uit de middeleeuwen,

‘Menige katholieke waterstaatskerk werd door een neogotische opvolger vervangen’

Het meubilair in protestantse waterstaatskerken is vaak vervaardigd in beschilderd naaldhout, zoals hier in de protestantse kerk van het Groningse Nieuw-Beerta.

De interieurs van protestantse waterstaatskerken zijn over het algemeen sober. Uitbundigheid kan vaak wel gevonden worden in het sierlijke, goud geschilderde houtsnijwerk van de orgels, zoals in het orgel in de Koepelkerk in Veenhuizen.

toen er in het Westen onder de paus nog een ongedeeld christendom was. Menige katholieke waterstaatskerk is dan ook door een neogotische opvolger vervangen, vooral in Noord-Brabant en Limburg. Als een katholieke waterstaatskerk wel bleef bestaan, bleef meestal ook het interieur behouden.

De Oud-Katholieke Kerk – het gedeelte van de katholieke kerk in Nederland dat in 1723 onafhankelijk van Rome raakte – behield veelal juist wel de waterstaatskerken, inclusief de interieuresembles.

Mede door het geringe aantal oudkatholieken – in de negentiende eeuw was er zelfs sprake van een afname – bleef de bouw van nieuwe kerken achterwege. In diverse plaatsen bleef zelfs de schuilkerk in gebruik. Tegelijk bestond er geen behoefte om de uit de schuilkerken afkomstige barokke interieuresembles te moderniseren, omdat de barok karakteristiek was voor de periode waarin dit kerkgenootschap was ontstaan. In oudkatholieke kerken zijn zelfs het oude kerkzilver en barokke misgewaden behouden gebleven. Vernieuwing in neogotische stijl was iets voor de rooms-katholieken.

Bij de protestanten bestond vooral bij kleine gemeenschappen – zoals de doopsgezinden – geen vernieuwingsdrang. Met name op het platteland en in dorpen bleven veel protestantse waterstaatskerken behouden. In de steden vond mede door de bevolkingstoename nogal eens nieuwbouw plaats. Wat van de protestantse waterstaatskerken resteert, laat evenwel nogal eens een modernisering van het interieur zien, waardoor slechts weinig authentieke interieuresembles behouden zijn gebleven. Juist daarom is het belangrijk om bij herbestemming weloverwogen keuzes te maken.

Altaarkruis op het vieraltaar van de Josephkerk in Haarlem. Het schip wordt gekenmerkt door rondbogen op zuilen met Ionische kapitelen. Ook de kruiswegstaties op de achtergrond worden omlijst door zuiltjes.

Overzichtskaart belangrijke interieurs waterstaatskerken

Representatieve interieurs met een hoge kunst- en cultuurhistorische waarde

- AMSTERDAM** – Mozes en Aäronkerk
- ARNHEM** – Koepelkerk
- BEMELN** – Laurentiuskerk
- BREDA** – Antonius van Paduakerk
- DEN HAAG** – Theresia van Avilakerk
- DORDRECHT** – Maria Maiorkerk
- ELSLOO** – Augustinuskerk
- EPEN** – Paulus' Bekingkerk
- HAARLEM** – Antonius van Paduakerk
- HAARLEM** – Josephkerk
- HOLWERD** – Doopsgezinde Kerk
- IJHORST** – Hervormde Kerk
- LEIDEN** – Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen
- NIEUW-BEERTA** – Protestantse Kerk
- PUTTERSHOEK** – Hervormde Kerk
- SAPPEMEER** – Doopsgezinde Kerk
- TERBAND** – Hervormde Kerk
- TILBURG** – Dionysiuskerk ('t Heike)
- TWISK** – Doopsgezinde Kerk
- UDENHOUT** – Lambertuskerk
- UTRECHT** – Augustinuskerk
- VEENHUIZEN** – Koepelkerk
- WADDINXVEEN** – Remonstrantse Kerk
- WASPIK** – Bartholomeuskerk
- WESTWOUD** – Martinuskerk
- WIJCHEN** – Antonius Abtkerk
- WOLPHAARTSDIJK** – Nicolauskerk
- ZEIST** – Oude Kerk

Amsterdam Mozes en Aäronkerk

Van schuilkerk tot zuilkerk is de veelzeggende titel van een publicatie uit 1941 over dit gebouw. Die titel vat samen hoe een schuilkerk transformeerde tot de bekende neoclassicistische waterstaatskerk aan het Waterlooplein. Een kerk waarvoor omwille van verkeersdoorbraken ooit de slopershamer dreigde, maar die nog steeds deel uitmaakt van het Amsterdamse stadsbeeld. Het overwegend gave interieur van deze oorspronkelijk door de franciscanen bediende kerk is het puikje van de zalm van de waterstaatsinterieurs. Lange tijd was het gebouw niet als kerk in gebruik. Desondanks bleef de inrichting behouden en tegenwoordig heeft deze kerk opnieuw een religieuze functie.

Karakteristiek voor het interieur zijn vooral de hoge zuilen en pilasters met hun rijkbewerkte kapitelen en het dominante hoogaltaar. Hofarchitect Tieleman Suys (1783-1861) herplaatste dit voor de schuilkerk gemaakte altaar in de nieuwe 'zuilkerk' die hij in 1838-1841 over de te slopen oude schuilkerk heen bouwde. Het gaat om een portiekaltaar, met zuilen die als een portiek zicht bieden op het altaarschilderij met de Verrijzenis van Christus dat als een visioen overkomt. Aan weerskanten de beelden van de vier evangelisten en bovenin een beeldengroep van de Triniteit. Geheel bovenin zijn Mozes en Aäron te onderscheiden. →

Het neoclassicistische tempelfront van de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam rijst op aan het bekende Waterlooplein. De drukke wegen, trambanen en moderne kantoorpanden in de directe omgeving onderstrepen de ouderdom en erfgoedwaarde van dit gebouw.

Het was niemand minder dan de Amsterdamse schilder Jacob de Wit (1695-1754) – bekend van zijn werken in opdracht van Amsterdamse patriciërs – die zijn stempel drukte op het interieur van de schuilkerk die er eerst stond. Deze katholieke schilder, ‘die tot in het eind van zijn leven de vriend en raadsman der statiebewoners [= de franciscanen van de Mozes en Aäron] is gebleven’, ontwierp het barokke hoogaltaar en schilderde het altaarschilderij.⁸

De uitbundige vormtaal van dit altaar wordt voortgezet in het rijke beeldhouwwerk van de neobarokke zijaltaren en preekstoel. Die kwamen bij de nieuwbouw van de kerk tot stand. Ze zijn het werk van de Antwerpse beeldsnijder Jan-Baptist De Cuyper (1807-1852). Met zijn broers Pieter-Jozef (1808-1883) en Jan-Leonard (1813-1870) had hij zijn handen vol aan de vele Nederlandse opdrachten voor neobarokke kerkmeubelen en heiligenbeelden.

En dan dat orgel. Het dateert uit 1871 en is dus van na de waterstaatsperiode. Het werd echter in overeenstemming met het bestaande interieur in neobarokke stijl vormgegeven. Op de orgelkast bevinden zich darterle engeltjes en ander decoratief snijwerk. Men kan zich voorstellen hoe de voorname reputatie die koor en orgel van de Mozes en Aäronkerk hadden, het interieur een extra dimensie gaf.

Zicht op het interieur richting het koor. Het interieur wordt gekenmerkt door hoge zuilen en pilasters, rondboogvensters en een kleurrijk, uitbundig hoofdaltaar.

Rijk gesneden houten preekstoel tegen een zuidelijke pijler van het schip van de kerk. Het meubel werd gemaakt door de Vlaming Jan-Baptist De Cuyper. Op de kuip bevinden zich reliëfs met franciscaner symboliek. Elk van de twee trappen wordt 'bewaakt' door twee deugden.

1 – Boven het hoofdaltaar bevinden zich meerdere beelden, onder andere van de Triniteit en van Mozes en Aäron. De beeldengroepen worden omkransd door barokke stralenkransen en talloze engelenkopjes.

2 – Neobaroek zijaltaar met de franciscaner heilige Antonius van Padua. In stijl sluiten de zijaltaren aan bij het hoofdaltaar, met soortgelijke zuilen en kapitelen. Het altaarschilderij toont de verschijning van Maria en Kind aan de stervende Antonius.

3 – Marmeren doopvont met rijk gedecoreerde achterwand van wit gemarmerd hout. De wand heeft verschillende classicistische elementen, zoals een architraaf, roltimpaan en triglifien. Op het doopvont staan beeldjes van onder meer Christus en Johannes de Doper.

4 – Zicht op het orgel, dat in 1871 werd geplaatst, maar nog in neobaroekke vorm werd uitgevoerd om op die manier een eenheid te kunnen vormen met het interieur uit het midden van de negentiende eeuw.

Nieuw-Beerta Protestantse Kerk

Deze kerk valt op door de schitterende eenzame ligging die de weidsheid van het Groninger land onderstreept. Het gebouw wordt omgeven door een kerkhof met nog enkele zerken. Aan de binnenzijde wordt de inrichting bepaald door een opvallend bankenplan.

Aannemer van publieke werken E. van der Voort uit Winschoten bouwde deze zaalkerk die uit 1856 dateert. Vermoedelijk leverde hij ook het ontwerp. Met zijn neoklassieke rondboogvensters en eenvoudige geleding is het gebouw karakteristiek voor een waterstaatskerk. Van de als een halsgevel opgezette voorgevel wordt de middenas geaccentueerd door een naar voren springend geveldeel met een ingangspartij met pilasters en een torentje met koepel. Aan de andere kanten van het gebouw vallen de gevelpilasters en kroonlijsten op. Boven de ingang staat op een hardstenen gevelsteen dat de kerk is gesticht door ‘de stembevoegde Leden der Hervormde Gemeente van Nieuw-Beerta’. Met daarboven in kapitalen: ‘Waar liefde woont, woont God.’ Er staat wat er staat, geen franje of poespas. Hier ervaart men de protestantse ingetogenheid. Alleen het Woord telt.

Het gebouw bleef niet alleen van buiten gaaf behouden, maar ook van binnen. Het interieur is witgepleisterd en heeft een vernieuwd plafond met een middenvak op een kooflijst. De meubilering dateert uit de →

De waterstaatskerk van Nieuw-Beerta heeft een opvallende ligging te midden van de weidse velden van Groningen. Neoclassicistische rondboogvensters en pilasters kenmerken het gebouw.

1 – Boven de toegang is een hardstenen gevelsteen ingemetseld ter herinnering aan de bouw van deze kerk in 1856.

2 – Centraal tegen de sluitwand van deze zaalkerk staat de preekstoel met eromheen een amfiteatervormige opstelling van banken. De overhuidde kerkenraadsbanken getuigen van de voorname positie van de kerkenraad.

3 – Zwart geschilderde houten preekstoel uit de bouwtijd met kuip, ruggenschot en klankbord. De gedenksteen links herinnert aan predikant en verzetsstrijder Bastiaan Jan Ader, die in november 1944 gefusilleerd werd.

4 – Doorkijk vanuit de entree naar de kerkruimte waar zich de preekstoel, de banken en het orgel bevinden.

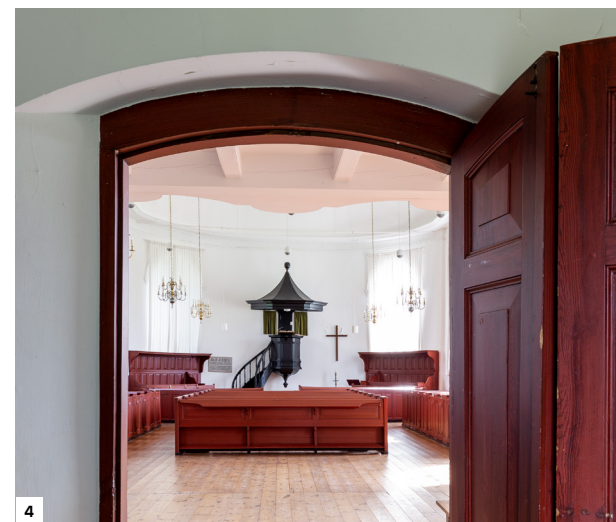
1

2

3

4

Zicht vanaf de preekstoel met op de lezenaar de opengeslagen Statenbijbel. Achter de halfronde banken voor de notabelen staan drie blokken met rechte banken voor de burgers en arbeiders.

Het orgel uit 1857 werd gemaakt door Willem Hardorff. Het is het enig bekende orgel van zijn hand in de provincie Groningen. De orgelkast is gedecoreerd met goud geschilderde krullen.

bouwperiode: kansel, bankenplan en orgel. Het in 1857 geplaatste orgel is van Willem Hardorff (1815-1899), het enige van deze orgelbouwer in de provincie Groningen. De pijpen zijn opgenomen in een orgelkast met midden- en hoektorens. Hier uit zich enige frivoliteit. Sierlijke vergulde krullen verlevendigen namelijk de randen van de kast. Juist bij de orgels kozen de hervormden geregeld voor een rijke vormtaal.

Krullen zijn er ook langs het ruggenschot van de kansel. Wat opvalt aan dit meubel is dat het geschilderd is. Vermoedelijk is het van naaldhout, maar door de donkere, gelakte afwerking wordt dit goedkope materiaal aan het zicht onttrokken. De klassieke opbouw blijkt onder meer uit de hoekpilasters van de kuip.

De kansel is centraal tegen de achterwand van de kerkzaal opgesteld. Direct rondom dit meubel is een amfiteaterachtig bankenplan, met tegen de wand de overhuifde banken van de voornamen kerkenraadsleden. Markant is dat de cirkelvorm van het amfiteater overgaat in drie rijen bankenblokken in het schip. Daar zaten vooraan de burgers en achteraan de landarbeiders.

In 2003 is de kerk overgedragen aan de Stichting Oude Groninger Kerken. Die waarborgt het behoud van dit gave interieur en stelt het gebouw ter beschikking voor diensten en andere samenkomsten of evenementen.

Dordrecht Maria Maiorkerk

Een goed bewaard gebleven voorbeeld van een oudkatholieke waterstaatskerk met een gaaf interieur is de kerk van Maria Maior in Dordrecht. Het gaat om een vrij bescheiden en in eerste instantie onopvallend kerkgebouw, maar men ervaart er een verbluffend verfijnd interieurenssemble met gereconstrueerde kleurstellingen.

Het was stadsarchitect George Nicolaas Itz (1799-1869) die de uit 1842 daterende zaalkerk van Maria Maior ontwierp. De kerk werd ter plekke van de vroegere schuulkerk gebouwd en ligt min of meer verscholen aan de kop van een pleintje. De schuulkerk werd voorafgegaan door de pastorie; daar is nu het plein. Ondanks zijn verscholen positie heeft de Maria Maiorkerk een monumentale voorgevel met een gepleisterde afwerking en een fors timpaan met daarin een beeld van het Lam Gods.

Karakteristiek voor het oudkatholieke interieurenssemble is dat het grotendeels uit stukken van vóór de bouw van de kerk bestaat. Er staan een altaar met tabernakel, een communiebank en een preekstoel, alle met snijwerk en reliëfs. De oudkatholieken braken weliswaar met Rome, maar in liturgisch opzicht veranderde er weinig en hetzelfde geldt voor de inrichting van hun kerken. De inventaris van de Maria Maiorkerk dateert voor een belangrijk deel uit het midden van →

Deze waterstaatskerk in Dordrecht met klassiek tempelfront werd gebouwd op de plaats van een voormalige schuulkerk. Dat verklaart de verscholen ligging van deze zaalkerk.

1

2

3

1 – Zicht op het interieur van de Maria Maiorkerk in Dordrecht. De preekstoel staat tegen de noordelijke wand van de zaalkerk. In de apsis het neoclassicistische hoofdaltaar.

2 – Achttiende-eeuwse preekstoel met uitbundig houtsnijwerk. De preekstoel wordt gedragen door een vrouwenfiguur die het Geloof voorstelt, de kuip staat in het teken van bisschoppen en onder het klankbord is de Geestesduif te zien.

3 – Net als de preekstoel is ook de achttiende-eeuwse communiebank in het negentiende-eeuwse gebouw geplaatst. De communiebank heeft drie gesneden reliëfs, waarvan het middelste het Laatste Avondmaal toont.

de achttiende eeuw. Het altaar met tabernakel is afkomstig uit de opgeheven oudkatholieke kerk in Delfshaven. De preekstoel komt uit de kerk van Maria Minor in Dordrecht.⁹ Nieuwgemaakt zijn de orgelkast en de doopvont, beide uit 1843. Drie pijpentorens met verguld snijwerk domineren het orgelfront. De doopvont is uitgevoerd als een klassieke vaas. Verder valt het rijkversierde plafond op. Het is een gestuct plafond met kooflijsten en in vakken verdeelde

Zicht op het neobarokke orgel met balustrade uit 1843. Het orgel wordt gesierd door verguld snijwerk. Eronder is de doopkapel met het doopvont uit diezelfde periode te zien.

siervelden. Verfijnd vormgegeven decoratie verlevendigt de randen en lijsten van het plafond. Eveneens karakteristiek is de altaarnis met flankerende sacristie-ingangen met deuromlijstingen. In menige oudkatholieke (en roomse) waterstaatskerk komt zo'n opzet voor, vaak nog terug te voeren op de inrichting van de schuilkerk. In de kerk van Maria Maior bevinden zich boven die ingangen nissen met fraaie beelden van Maria en Jozef, afkomstig uit de 'Maria op de Kamp'

Het hoofdaltaar is grotendeels gemaakt van wit geschilderd hout met vergulde decoraties. Links en rechts boven de deuren zeventiende-eeuwse beelden van Jozef en Maria met Kind, toegeschreven aan Artus Quellinus.

in Utrecht. Ze zijn zeventiende-eeuws en worden toegeschreven aan de Antwerpenaar Artus Quellinus (1609-1668). Zoals het hoort zijn ze witgeschilderd, met vergulde details. Net als in andere kerken van de oudkatholieken laten ze zien hoe de interieurstukken van de schuilkerken in de latere kerken een belangrijke plek kregen. Modernisering van de interieurs bleef achterwege en ook nu nog hechten de oudkatholieken veel waarde aan de oude stukken.

Tabernakel op het hoofdaltaar, bestaande uit beschilderd eikenhout met bladgoud en bladzilver. Twee engelen openen de uit hout gesneden gordijnen en tonen de centrale voorstelling van Christus aan de maaltijd met de Emmaüsgangers.

Veenhuizen Koepelkerk

De achtkantige Koepelkerk in Veenhuizen uit 1825 maakt deel uit van de opvoedings- en latere strafkolonie Veenhuizen.¹⁰ Sinds 26 juli 2021 staat deze kolonie op de Werelderfgoedlijst van Unesco. Het interieur van het in oorsprong hervormde kerkgebouw geeft een goed beeld van de inrichting van een protestantse waterstaatskerk die als een centraal-bouw is opgezet.

Vanaf 1818 realiseerde de Maatschappij van Weldadigheid in Veenhuizen een kolonie voor de huisvesting en heropvoeding van arme gezinnen en wezen. Vanaf 1823 werden er ook bedelaars en landlopers ondergebracht en later is de kolonie omgevormd tot een strafinrichting. De Koepelkerk was, net als de vlakbij gesitueerde katholieke kerk, behalve voor de opeenvolgende doelgroepen van de kolonie ook bedoeld voor de dorpelingen.

Aannemer Harm Wind leverde het ontwerp van deze kerk, waarvoor de Koepelkerk in Smilde uit 1788 als voorbeeld diende. Omdat het centraal-bouw betreft, is al aan de buitenzijde te zien dat het om een protestants kerkgebouw moet gaan. Ditmaal niet in de stedelijke omgeving van de meeste centraal-bouwwerken, maar in de lommerrijke omgeving van het dorp Veenhuizen. De kerk is sober opgezet; de enige opsmuk aan de bakstenen gevels zijn de gemetselde →

De achtkantige Koepelkerk in Veenhuizen heeft rondboogvensters, gemetselde hoekpilasters en een opvallende omlijste toegang. De centraal-bouw was een door de hervormden in de negentiende eeuw veel gekozen bouwvorm.

Rondom de preekstoel staan rechte en gebogen banken opgesteld. De witte beschikking met blauwgrijze accenten is ook hier doorgevoerd. Goed zichtbaar zijn hier ook de twee boven elkaar geplaatste rijen met vensters: onder en boven de galerijen.

Zicht vanaf de galerij. Bovenin de grote, gestucte koepel die gedragen wordt door grote zuilen.

Het uitbundige orgel met verguld snijwerk, in 1821 gemaakt door Jan Adolf Hillebrand, deed eerst dienst in de kerk van het Friese Akkrum en kwam in 1856 in Veenhuizen terecht.

hoekpilasters, de kroonlijsten en de omlijste entreepartij. Op het tentdak kwam een open klokkentorentje. Opvallend zijn de twee rijen vensters boven elkaar, beneden vierkant en boven met een rondboog. In de kerk zijn namelijk niet alleen beneden zitplaatsen, maar ook op de boven gelegen galerijen. De galerijen zijn gevat tussen de hoge zuilen die het plafond dragen. In menige waterstaatskerk komen galerijen voor, bij zowel de protestantse als de katholieke variant. Dit

levert immers extra ruimte op voor zitplaatsen.

Het bankenplan in Veenhuizen is uiteraard net als in andere protestantse centraalbouwwerken op de kansel gericht. Alleen uit herinnering blijkt nog hoe deze kerk van een strafkolonie in het verleden functioneerde. Zo wist een inwoner van Veenhuizen te zeggen dat de gedetineerden er beneden in de voorste banken zaten, met een bewaker aan beide kopzijden van de bank. De

dorpelingen en gevangenispersoneel zaten in de achterste banken en boven.

Uit de bouwtijd dateren de kansel met hoekzuiltjes, de kerkenraadsbanken en de banken op de galerijen. Het door de Fries Jan Adolf Hillebrand (1786-1846) in 1821 gebouwde orgel komt uit de hervormde kerk van Akkrum en werd in 1856 geplaatst. Al met al een fraai ensemble dat karakteristiek is voor een als centraalbouw opgetrokken protestantse waterstaatskerk.

De preekstoel is geplaatst in één van de acht hoeken van het gebouw. Aan weerszijden van de preekstoel staan onbeschilderde houten kerkenraadsbanken.

Achter de banken en onder de galerijen bevindt zich een omgang, afgescheiden van de kerkzaal door een hekwerk met daarop balusterkandelaars.

Haarlem Sint-Josephkerk

Aan de Haarlemse Jansstraat staat de Sint-Josephkerk uit 1841-1842. Het interieur van deze waterstaatskerk behield de veelkleurige beschildering of polychromie. Opvallend, want in de meeste kerken verdween die in de jaren zestig van de twintigste eeuw onder de witkalk.¹¹

De Josephkerk is een ontwerp van de hervormde architect Hermanus Hendrik Dansdorp (1788-1873). Het middendeel van de imposante voorgevel vormt een tempelfront met Korintische zuilen en een timpaan. Een kroonlijst met balustrades vormt de afsluiting van de geveldelen aan weerskanten. Boven het driehoekige timpaan verheft zich een koepeltorentje. De katholieken van de Spaarnestad wilden indruk maken, na eeuwen van achterstelling.

Net als bij andere waterstaatskerken zijn de overige gevels vrij sober. Het accent ligt op de façade en op het interieur. De beuken van deze driebeukige kerk worden van elkaar gescheiden door zuilen met Ionische kapitelen, als aanzet voor de ronde scheibogen. Een tongewelf overhuift de middenbeuk. Uiteraard bepaalt de lengterichting de opzet van dit katholieke interieur, met de nadruk op het dominante hoogaltaar. Het gave historische interieurenssemble is het resultaat van een groeiproces, waarbij telkens rekening is gehouden met de neoclassicistische architectuur. →

De gevel van de Josephkerk in Haarlem is vormgegeven als tempel met zuilen, kapitelen en een timpaan. Het vooruitspringende middendeel van de gevel benadrukt het toegangsportaal.

1

2

3

1 – Het interieur van de Josephkerk in Haarlem wordt gekenmerkt door rondbogen en een tongewelf. In de biechtstoelen links en rechts is de neoclassicistische vormgeving met tempelfront goed zichtbaar.

2 – Zicht op het orgel aan de westkant van het gebouw. De negentiende-eeuwse bonte beschildering van het interieur bleef bijzonder goed bewaard.

3 – Het langgerekte koor van de kerk waarin wandschilderingen, glas-in-loodvensters en koorbanken de altaarwand omlijsten. Het hoofdaltaar heeft een sierlijk baldakijn op ranke zuilen, die bovendien heiligenbeelden dragen.

De eerste verbouwing was al in 1856-1857. Die hing samen met de heropricting van het bisdom Haarlem in 1853. Tot de bouw van een nieuwe kathedraal had de Josephkerk de kathedrale status, van 1853 tot 1898. Er kwam een nieuw en groter koor, gecombineerd met kruisarmen. Theo Molkenboer (1796-1863) leverde het ontwerp. Er waren geen bezwaren van de kant van het Ministerie van Waterstaat.

Bovendien kwam er nieuw meubilair, van kathedrale statuur. Om de meubels stilistisch te laten aansluiten bij de architectuur werden ze in de stijl van de neorenaissance uitgevoerd. En nadat in 1863 de eerste bisschop van Haarlem sinds het herstel van het bisdom, F.J. van Vree, was overleden, werd te zijner nagedachtenis een nieuw hoogaltaar geschonken. Door de opzet met een baldakijn is dit een zogeheten ciboriumaltaar, gecombineerd met klassieke zuilen en kroonlijsten.

De monumentalisering van het interieur werd voltooid met de beschildering van wanden en gewelven. Anthonius Brouwer (1827-1908) schilderde rond 1865 tegen de koorwand de Verheerlijking van God. Uit 1910 dateren de heiligenfiguren en siermotieven die Frans Loots (1863-1924) schilderde. Weliswaar gaat het in de Josephkerk niet meer om een neobarok interieur, maar tegelijk laat deze neoclassicistische kerk zien hoe bij de latere wijzigingen rekening is gehouden met het bestaande architectonische concept. Neogotische of andere stijlvormen treft men er dan ook niet aan.

1

3

2

1 – Kerkbanken in de noorderzijbeuk van de kerk. Aan de wand hangen de kruiswegstaties, die weliswaar pas vervaardigd werden aan het eind van de negentiende eeuw, maar die in stijl aansluiten bij het gebouw en het interieur.

2 – Zijaltaar gewijd aan de heilige Bavo. De rondboognissen, pilasters en kapitelen accentueren de neoclassicistische vormgeving.

3 – Boven het hoofdaltaar bevindt zich een wandschildering met het troonzaalvisioen uit het Bijbelboek Openbaringen. Het tongewelf is over de gehele lengte van de kerk uitbundig beschilderd.

De biechtstoelen van de Josephkerk in Haarlem hebben een klassiek tempelfront met pilasters, kapitelen, timpanen en guirlandes. De rondboogvormige reliëfs verbeelden twee vertellingen uit het verhaal van de Verloren zoon.

Noten

- 1** – Enkele belangrijke publicaties over waterstaatskerken zijn: G. Bakker, 'Rijks-waterstaat en kerkenbouw in Friesland, 1824-1868', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 9 (2000), 55-66; T. von der Dunk, 'Waterstaat en waterstaatstijl', *Heemschut* 63 (1986), 13-14; T. von der Dunk, 'Rijkswaterstaat en de rooms-katholieke kerkbouw in Gelderland', *Bijdragen en mededelingen Vereniging Gelre* 80 (1989), 91-116; T. von der Dunk, 'Wat er staat is zelden waterstaat', *Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 91 (1992), 1-14; H.M.A. van Helvoort, *Bijdragen tot een studie van de rooms-katholieke waterstaatskerken in het bisdom 's-Hertogenbosch, Nuland/'s-Hertogenbosch* 1985
- 2** – Citaat ontleend aan A.J. Looyenga, *Van waterstaatskerk tot kathedraal. De St. Josephskerk te Haarlem en het werk van de waterstaatsarchitect H.H. Dansdorp*, Haarlem 1990, 11
- 3** – Zie voor een uitgebreide studie met conclusies: Von der Dunk 1992
- 4** – Voor deze kerk: J. van Hest, 'O, prachtig huis!' *De Goirkese kerk in Tilburg. Geschiedenis, gebouw en inventaris*, Tilburg 2015
- 5** – Voor dit altaar: J. van Hest en G. Steijns, 'Bewijs van ontwaakten kunstzin'. *De Heikese kerk in Tilburg. Geschiedenis, gebouw en inventaris*, Tilburg 2011, 61-63
- 6** – R. Steensma, *Verbeeld vertrouwen. De mens tussen kruishout en doodskop*, Baarn 1975, 12
- 7** – reliwiki.nl (geraadpleegd 3 juni 2021)
- 8** – Citaat ontleend aan D. van Heel en B. Knipping, *Van schuilkerk tot zuilkerk. Geschiedenis van de Mozes en Aäronkerk te Amsterdam*, Amsterdam 1941, 158
- 9** – L.J. Rogier, 'De Oud-Katholieken te Delfshaven', *Rotterdams Jaarboekje* 5, nr. 3 (1927), 66; P. Dirkse (red.), *Kunst uit Oud-Katholieke Kerken*, Utrecht (Museum Catharijneconvent) 1989, 24; J. Spaans, *H. Maria Minor. De historie van een Dordts kerkgebouw en zijn orgel*, Sliedrecht 2009
- 10** – Zie voor deze kerk: J. Kroesen, 'Koepelkerk. Een kerk voor een betere toekomst', in: M. de Beyer e.a. (red.), *Kerkinterieurs in Nederland*, Zeist/Zwolle 2016, 240-241
- 11** – Voor deze kerk, Looyenga 1990

Colofon

Deze publicatie verschijnt binnen de Kennisagenda Religieuze Interieurs in Nederland, een initiatief van Museum Catharijneconvent en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. We vestigen de aandacht op waardevol erfgoed: indrukwekkende klooster- en kerkinterieurs. Dit deel gaat over interieurs van waterstaatskerken. Overige delen vindt u op www.catharijneconvent.nl.

Redactie

dr. Anique de Kruijf
drs. Albert Reinstra
drs. Pia Verhoeven

Fotografie

Chris Booms Fotografie, Maarssen
behalve:
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,
Amersfoort:
• Paul van Galen: 3
• Paul van Galen en Chris Booms: 5
• Paul van Galen en Kris Roderburg: 8
Mycomzx via Wikimedia Commons: 24

Foto eerste pagina

De Koepelkerk in Veenhuizen is een centraalgebouw met in het interieur een prominente rol voor zuilen. De preekstoel is het middelpunt van een bankenplan met rechte en halfronde banken.

Vormgeving

Studio Stelck, Leiden

Detail van de preekstoelkruip van de Maria Maiorkerk in Dordrecht met links een medaillon met een bisschop en rechts een putto.

Eindredactie

Eelco Beukers tekst en productie, Utrecht

Over de auteur

Drs. Joost van Hest (1962) studeerde kunstgeschiedenis en archeologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (nu Radboud Universiteit). Hij specialiseerde zich in kerkelijke kunst en architectuur. Na jarenlang in de monumentensector te hebben gewerkt, is hij nu als zelfstandig kunsthistoricus actief. Voor Museum Catharijneconvent Utrecht inventariseert hij het erfgoed in de Nederlandse kloosters.

© Museum Catharijneconvent | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, november 2021